

**ВЫДАННЕ ПРАТЭСТАНЦКАЙ ДРУКАРНІ Ў ЛЮБЧЫ:
“PROVERBIORUM A SALOMONE RYSSINIO...”**

Еўмянькоў Віталь Іванавіч

дацэнт кафедры літаратуры і міжкультурных камунікацый
установы адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова»;
кандыдат філалагічных навук, дацэнт (г. Магілёў, Беларусь)

Звяртаючыся да тэмы пратэстанцкіх выдавецтваў Вялікага Княства Літоўскага, перадусім згадаем **друкарскі двор у Любчы** (цяперашні Навагрудскі раён). Тут выйшла адна з самых рэзанансных кніг першай чвэрці XVII ст. –

“**Proverbiorum** a Salomone Ryssinio collectorum Centuria decem et octo. Lubeca ad Chronum in officina Petri Blasti Kmita. Anno Domini MDC-XII Decembris horis 4-to. (1618 г.)”. У першай трэці XVII ст. кніга С.Рысінскага перавыдавалася 3 разы: першы раз у Любчы, другі – друкавалася без пазначэння месца выдання і трэці – у 1629 г. накладам Якуба Віроўскага (Jakubá Wirowskiego. Bibliopole Lubelskiego). У другім і трэцім выданнях на адвароце тытула быў размешчаны верш, прысвечаны С. Рысінскаму (за подпісам D.N.).

Кажучы пра мову першага, любчанскага, выдання, згаданы вышэй Казімір Вуйціцкі даводзіць: “Рысінскі не толькі як першапраходца, але і як захавальнік найважнейшых моўных асаблівасцей мусіць быць <...> высока ацэнены, бо яго мова – гэта мова старажытная, прадзедаўская, выразная, кунтушовая, споўненая жыцця, перасыпаная вобразамі мінуўшчыны. Прыказкі Рысінскага – гэта збор нашых іерогліфаў, не дужа цяжкіх для даследавання і чытання; у іх некалькі сакавітых, грубаватых нават слоў яскрава адлюстроўваюць “жалезнае” жыццё рыцарскага XV ст.” [2, с. 4].

Вялікая частка гэтых кампліментаў належыць выдаўцу, а таксама першаму рэдактару, які пастараўся данесці да чытача славянскі дух прыказак Рысінскага, не выкрэсліваў тыя беларусізмы, якія К.Вуйціцкі памылкова залічыў у разрад старапольскіх архаізмаў, а таксама дапасаваў да “грубай” лексікі літвінскай шляхты.

Падкрэслім: С.Рысінскі імкнуўся перадаць моўныя асаблівасці сабраных выслоўяў, запісваў іх так, як яны гучалі на жывой “сармацкай мове” XVI ст. Кміта і Віроўскі, выданне якога мы тут цытуем, максімальна захавалі арыгінальны тэкст. У адваротным выпадку, і арфаграфія, і лексіка былі б іншымі. Хутчэй за ўсё, С. Рысінскі падарожнічаў па розных рэгіёнах Княства, адсюль – розніца ў лексіцы запісаных ім прыказак. Ёсць выслоўі, якія амаль без змянення захаваліся ў сучаснай беларускай мове, а ёсць тыя, якія патрабуюць перакладу.

Наўрад ці С. Рысінскі выпадкова апынуўся ў пратэстанцкай афіцыне Кміты. Згадаем, з якой пільнасцю біскупы прыглядаліся да кожнага выдання на народнай мове. Хутчэй за ўсё, аўтар зборніка прыказак хаваўся ад іх пільнага вока, выбіраючы тую друкарню, якая б, па-першае, знаходзілася ў правінцыі; па-другое, апекавалася моцным магнатам. Любча ідэальна адпавядала гэтым патрабаванням.

Адзначым таксама тое, што ў Рысінскага быў своеасаблівы канкурэнт – езуіт Грыгоры Кнапскі (Grzegórz Knapski), які ўсяго праз 50 год пасля любчанскага выдання падрыхтаваў вялізны зборнік прымавак. Г.Кнапскі, па словах К.Вуйціцкага, “<...> бавіў жыццё сярод кніжак у манаскай келлі з заплеснявельымі сценамі”. Езуіт шукаў адпаведнікі беларускім і польскім прыказкам у лацінскай мове, часта змяняў славянскія ідыёмы, прыстасоўваў іх да класічных узораў. “Дзякуючы такому падыходу, не толькі губляўся каларыт прыказкі, але і страчваўся яе першапачатковы сэнс” [2, с. 4].

Будучы празмерна сціплым і далікатным чалавекам, езуіт, заўважае пра яго Ф. Венткоўскі, “<...> пасаромеўся змяшчаць грубыя, часам вульгарныя, народныя выслоўі, якія рэзалі вуха адукаванаму чалавеку” [1, с. 17]. Акрамя таго, манах выпускаў з-пад увагі тыя прыказкі, якія не мог патлумачыць. “Калі

б не Рысінскі, засталіся б мы без цэлага моўнага пласту”, – рэзюміруе гэтыя назіранні К. Вуйціцкі.

Якіх жа прыказак саромеўся надта далікатны езуіт? Прывядзём некалькі прыкладаў сакавітых выслоўяў з кнігі С. Рысінскага:

Bogu służ, á Diabła nie gniewaj.

Co Diabeł zgubi, to my znajdziem.

Gdzie Diabeł nie może, tam Bábę pošle.

Gdzie Pan Bog kościoł buduie, tam diabeł káplicę stáwi.

Každy powinien przed ozenieniem, trzy latá száleć

Kiedyby Opat kostek przy sobie nie nošil, tedeby Mniszy w nie nie gráli!

У прыведзеных прыкладах заўважаецца пэўны антыклерыкалізм Рысінскага. Можна адзначыць і ўласцівае для беларускіх казак іранічнае стаўленне да традыцыйных жыхароў хрысціянскага Космасу. Д’ябал у прыказках – штукар, прайдзісвет, але ніяк не магутная хтанічная сіла (як, напрыклад, у “Адкрыцці” Яна Багаслова), жанчына / “баба” – яго спадручная, манах – выпівоха і гультай. Відавочна, такія падыходы не ўкладаліся ў езуіцкую дактрыну Дабра і Зла.

У зборніку С. Рысінскага часам сустракаюцца словы, якія ўжо ў другой палове XVII ст. успрымаліся як прастамоўныя. Аднак у 80-я г. XV ст. яны такія не лічыліся і, адпаведна, не патрабавалі ад рэдактара асаблівай пільнасці. Напрыклад, слова “chłop” азначала мужчыну наогул – селяніна, шляхціца – і не мела сацыяльнага адцення. Гэтак жа сама ў часы С. Рысінскага нельга было пакрыўдзіць маладую паненку словамі “dziewka, białogłowa”. Не лічылася абразай і наступнае выслоўе: “Ani na wsi, ani w mieście nie trzeba wierzyć niewieście”.

Ёсць, праўда, асобныя выслоўі, змест якіх цяжка зразумець без дадатковага вывучэння гісторыі і культуры краю. Напрыклад, што азначае выраз “быў на нямецкім казанні”? Чаму Ева спакушала Адама менавіта па-чэшску?

Do Kościoła kiédy chcesz, á ná Ratusz musisz.

Diabeł Ewę po Włosku zwodził, Ewá Adámá po Czesku.

Bog ich po Niemiecku gromił, Anioł zaś po Węgiersku z Ráiu wygnał.

Jnszy Krol, á insza Páni Báránowska.

Jákoby ná Niemieckim kazániu był.

Koń Turek, chłop Mázurek, czapká magierká, száblá Węgierká.

Прывядзём некалькі выслоўяў, якія сёння шырока ўжываюцца беларусамі і не патрабуюць перакладу:

Boiąc się Wilká do lásá nie iść

By muchy ná miód.

By koń o swej síle wiedział, zadenby ná nim nie siedział.

Co kray, to obyczaj.

Co ná sercu u trzeźwego, to ná ięzyku u piiánego.

Czego oko nie widzi, tego sercu nie žal.

Do czasu dzbánek wodę noši.

Dárowánemu koniowi nit pátrzą w zęby.

Day Boże w dobry czas mowić, á we zły milczeć.

¹ Тут і далей захоўваецца арфаграфія арыгіналу.

Dom nie Zaięc, nie ućieczce.

Gość w dom, Bog w dom.

Jaki Paп, taki kram.

J wilk syt, y owce całe.

Аналізучы змест зборніка С.Рысінскага, А.М.Пяткевіч называе дакладную лічбу змешчаных у любчанскім выданні народных прыказак, фразеалагізмаў, трапных выказванняў – 1800. Збіраўся гэты матэрыял каля 30 год (з 1580-х гг.). Прыказкі суправаджаюцца шматлікімі варыянтамі, паэтычнымі аналогіямі да арыгінала, якія Рысінскі бярэ з розных літаратурных крыніц, выкарыстоўваючы тэксты такіх аўтараў, як Арыстоцель, Эўрыпід, Дэмасфен, Плаўт, Вергілій, Авідзій, Эзоп і інш.

Літаратура

1. *Historia literatury polskiej wystawiona w spiesznie dzieł drukiem ogłoszonych* / Przez Felixa Bentkowskiego. Warszawa : Nakładem Zawadzkiego i Komp., 1814. T. 2. – 830 s.
2. *Starożytne przypowiesci z XV, XVI i XVII wieku* / Zebrał i wydał Kazimierz Władysław Wójcicki. – Warszawa : nakładem autora, 1836. – 240 s.